

PRAVO NARODA NA SAMOOPRED- JELJENJE I SUVERENITET DRŽAVA

Čedomir Bogićević

The jurist argument considers the theoretical and legal issues of the right to sovereignty and the right to self-determination. The relation and correlations of the right to state sovereignty and a people's right to self-determination are analysed from the aspect of public international law and the national law of countries. The author also considers the issues of the phenomenon of internal local self-government in the Montenegrin society from the historical and legal aspect.

Prolog

Dramaturgija političke, socijalne, kulturne i jurističke istorije ljudskog društva najpotresnije i najuzvišenije stranice fenomenologije svoje povjesne dramaturgije i ontologije svoga bivstva, zasnovala je i ispisala u borbi za ljudska, individualna i kolektivna prava čovjeka odnosno ljudskih zajednica. Ova je statika i dinamika, cilj i sredstvo, esencija i imperativ, kao političko-pravni princip i međunarodno pravni postulat iskazala kao nadu i iluziju, želju i mogućnost, realnost i zabludu, inspiraciju i težnju, afirmaciju i negaciju čiji su krajnji polovi rezultanta političkih, diplomatskih, ekonomskih i socijalnih

okolnosti ali i istinske težnje i građanske hrabrosti u cilju ostvarenja jednog od najfundamentalnijih izraza ljudskih prava kojim se emanira esencija i egzistencija ljudskog bića i narodne zajednice. Fenomenologija i etiologija te borbe izraz su prirode ljudskog dostojanstva i njegovog prava na egzistenciju pod suncem ljudskog roda, a na drugoj strani prava socijabiliteta i njegove društvene fizionomije da životne principe svoga socijabiliteta organizuje unapređenjem svojih unutrašnjih potencija ka ciljevima slobode, jednakosti i pravde radi ostvarenja ljudske sreće i preuzimanja odgovornosti za sopstveni razvoj, u sopstvenim rukama, na bazi načela autonomije i samoodređenja. Krajnji cilj takve težnje je sveukupni razvoj ekonomskih, privrednih, kulturnih, prosvjetnih potencijala u cilju unapređenja standarda kvaliteta ljudskog života. Pojavna fenomenologija takve istorijske težnje u pravcu razvića prava na samoodređenje je vrlo raznovrsna i složena, kao što je složena i sama ljudska priroda i njena individualna i društvena ekspresija kao prirodnog i socijalnog bića, još uvijek potpuno nepoznata i neispitana kao što je nepoznata i neispitana sama priroda prava na oblik organizacije ljudskog društva.

Težnja ka pravu na samoopredjeljenje – samoodređenje, čini luk mosta što spaja dvije obale ljudskog života – prirodnu i socijalnu, individualnu i kolektivnu, pojedinačnu i društvenu, narodnu i međunarodnu, ali i matica koja sobom nosi vječni antagonizam i konflikt između vlasti i slobode, poretka i organizacije, ciljeva i sredstava, prava i dužnosti, autonomije i sigurnosti, mira i sukoba, stanja i težnje i nade ka unapređenju ljudskog života.

Prava i dužnosti država i međunarodno pravo

Sistemi – izvori prava i društvena struktura socijabiliteta i državnih organizacija i njihove korelacije u međunarodnim odnosima i međunarodnoj zajednici dijele se na osnovni i ugovorni sistem odakle izviru i osnovna i ugovorna prava samih država.

Ugovorna prava proističu iz samih pravnih akata opšte prirode – ugovora, koje države zaključuju sa drugim državama kao subjektima međunarodnog prava i drugim aktivno legitimisanim činiocima međunarodne zajednice.

Osnovna (bitna, suštinska) prava država koja *ipso iure* izvire iz same prirode koegzistencije država u njihovim međunarodnim odnosima, međunarodnoj zajednici su: pravo na suverenitet, pravo na jednakost, pravo na samoodržanje, pravo na odbranu, pravo na poštovanje, pravo na međunarodno opštenje (međunarodnopravni saobraćaj).

Ova juristička rasprava razmatra odnos i korelacije sa kauzalnim eksplikacijama, prava na suverenitet država i prava naroda na samoopredjeljenje (samoodređenje).

O pojmu suvereniteta

Tvorac i arhitekta međunarodnopravne ustanove suvereniteta i doktrine suverenosti država je francuski filozof i pravnik *Jean Bodin* (1530–1596) što ih je supstancijalno i doktrinarno obrazložio u svom remek djelu „Šest knjiga o republici“. Ovaj slavni filozof i naučnik pojam suvereniteta određuje kao „najvišu vlast države nad podanicima“ u okviru zakona, koja je ograničena božanskim i prirodnim pravima.

Savremeni *pojam suvereniteta* i praksa međunarodnih odnosa iskazuje ovaj pojam kroz pravila međunarodno-javnog prava. Stalni sud međunarodne pravde (Hag) svojim savjetodavnim mišljenjem od 05. 09. 1931. istakao je da je suverenost, kao najviša vlast, nerazdvojiva od pojma nezavisnosti. Država ne bi mogla biti nezavisna ukoliko bi bila uslovljena zavisnošću od druge, izvanjske sile. Suverenost, shvaćena kao *summa potestas*, je pravo države na nezavisnost od spoljašnjeg miješanja u njene unutrašnje stvari – poslove (dr B. Janković, *Međunarodno javno pravo*, 1970. str. 102). Ali taj krug bitnih interesa države

ne bi mogao biti u suprotnosti sa opštim interesima međunarodne zajednice kao zajednice ljudskog roda, pa je apsolutna suverenost država gotovo nemoguća i postaje ograničena međunarodnim pravom i opštim interesima međunarodne zajednice zasnovanim na međunarodnim ugovorima i međunarodnim običajnim pravilima. Pravo vrhovne vlasti države prostire se u granicama državne teritorije pa se naziva i teritorijalna suverenost, a njeno poštovanje i nepovredivost fenomenološki egzistira kao pravo na teritorijalni integritet države koji se ispoljava u teritorijalnoj i personalnoj jurisdikciji država koja ima 3 oblika: isključivi, konkurentni i ograničeni, zavisno od stepena, obima, i prirode uticaja međunarodne zajednice na sami položaj država (kvalitativni, kvantitativni, eksterni, unutrašnji vid suvereniteta kao različiti vidovi jedinstvene pravne prirode pojma suvereniteta).

Složenost, problemi i kontroverze relativne prirode državne suverenosti u savremenom međunarodnom javnom pravu i aktuelni odnosi u međunarodnoj zajednici globalnih razmjera, pojavljuju se u svim aspektima svojih manifestacija – političkim, diplomatskim, ekonomskim, bezbjednosnim, ekološkim, vojnim, kulturnim, komunikacijskim i međunarodnim pravima ljudskih prava na čitavom luku egzistencije između apsolutnog, relativnog, ograničenog i poželjnog, od relanog do iluzornog.

Povelja Organizacije ujedinjenih nacija (San Francisko 26. 06. 1945) – član 7, nije predviđela bilo koji titulus – osnov, miješanja u unutrašnje stvari država niti da one pitanje unutrašnje nadležnosti rješavaju pred organima OUN, osim u stvarima međunarodne intervencije u skladu sa pravilima iz glave VII Povelje. No, pojam „unutrašnje nadležnosti država“ je neodređen i nepotpuno stipulisan i kao takav je kamen spoticanja, kako onih koji na osnovu toga pojma brane nacionalni suverenitet, tako i onih koji se pomoću njega pozivaju na pravo međunarodne intervencije. Složenost, interakcija i konvergencija

međunarodnih odnosa i sama kompleksnost njihovih ekonomskih, tehnoloških, socijalnih i odbrambenih korelacija ruši čvrste granice unutrašnje suverenosti država, čija empirija društvenog poretka dolazi pod optiku međunarodnog prava, ljudskih prava što ih je kodifikovala međunarodna zajednica u četiri generacije ljudskih prava sveukupnog ljudskog roda, kao i sistema kolektivne bezbjednosti i integracija (euroatlantske integracije i vojne alijanse i paktovi).

Spoljašnje granice država mijenjaju se pod pritiskom unutrašnjih snaga i odnosa njihovih nosilaca i društvenih činilaca da uspostave koherentan sistem sveukupnih izraza ovog društvenog fenomena u skladu sa međunarodnim standardima i pravnim načelima prosvjećenih naroda.

Pravo na samoopredjeljenje (samoodređenje)

Pravo na samoopredjeljenje – samoodređenje, začeto je u Francuskoj buržoaskoj revoluciji 1789, Američkoj deklaraciji za nezavisnost donijetoj u predvečerje borbe i rata Američkog naroda za nezavisnost (1767), a rođeno je u Oktobarskoj revoluciji 1917. čiji je arhitekt V. I. Lenjin (Pravo na nezavisnost i otcjepljenje – Deklaracija o pravima naroda SSSR), a za njegovu afirmaciju i pravnu i prosvjetiteljsku misiju, kao veliko kulturološko načelo, strasno se zalagao i američki predsjednik Vudro Vilson (Izvještaj o stanju nacije, Kongres SAD, 1918, u 14 tačaka), ističući da ovo pravo nije fraza, nego imperativ, predlažući da ovo pravo bude utvrđeno u tadašnjem Paktu društva naroda, čemu su se, u tom vremenu, suprotstavile tadašnje kolonijalističke imperije jer bi konstituisanjem tog prava mnoge države, kao kolonije, stekle nezavisnost.

Još u Atlantskoj povelji 14. 08. 1941. pod kojim je imenom poznata zajednička izjava predsjednika SAD, F. Ruzvelta i predsjednika vlade Ujedinjenog Kraljevstva, V. Čerčila, ovo pravo

dolazi do osobitog i izrazitog egzistencijalnog izražaja, a u kojoj se (Povelja) jemče zajednička načela državne politike velikih sila, budućih nosilaca antihitlerovske koalicije, kojima će poštovati „pravo svih naroda da izaberu oblik vladavine pod kojim žele živjeti“ i da će „prava upravljanja samim sobom biti vraćena svima koji su toga prava silom lišeni“ – tačka 3.

Ovo je pravo iz citirane Atlantske povelje potvrđeno Deklaracijom Ujedinjenih naroda (Vašington 01. 01. 1942) i Izjavom Moskovske konferencije (30. 10. 1943).

Povelja OUN (26. 06. 1945) ističe da su ciljevi Ujedinjenih naroda, *inter alia*, poštovanje načela na samoopredjeljenje naroda (član 1, tačka 2 i član 55) čime ovo međunarodno pravno-političko načelo postaje *rerum naturam*, međunarodno-pravni princip.

U Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (1966) i Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) utvrđeno je: „Svi narodi imaju pravo na samoopredjeljenje... Oni slobodno određuju svoj politički položaj...“ Države su dužne da olakšaju ostvarivanje ovog prava shodno odredbama Povelje OUN.

Finalni akt Konferencije o evropskoj bezbjednosti i saradnji (Helsinki, 1975) naglašava da se ovo pravo primjenjuje na narode unutar suverenih država Evrope.

Dakle, pravo na samoopredjeljenje ima svoj spoljašnji vid (pravac političkog razvoja) i unutrašnji vid – društveno, ekonomsko i pravno-političko ustrojstvo. Kao takvo, ono je temeljno kolektivno pravo koje semantički pripada narodu – *demos*, kao zajednici pojedinaca unutar određenog teritorijalno-političkog i administrativnog prostora i okvira. Ono je i individualno pravo, kao ljudsko pravo svakog građanina kao pripadnika određenog naroda kao zajednice organizovanih ljudi – socijabiliteta. Oba vida ovog prava obrazuju pravo i slobodu većine da živi pod sopstvenom vlašću i slobodom, pod

demokratski izabranom vladom prema principima narodnog suvereniteta i da u takvoj zajednici participiraju – odlučuju, saodlučuju, potvrđuju i kontrolišu demokratski izabranu vlast kojoj daju legitimitet – izborom ili smjenjivanjem prema pravnim pravilima organizacije vlasti uključujući i pravo na revolt (C. Fridrih, *Limited government*, 1974).

Pod vidom prava na samoopredjeljenje u skladu s interesima velikih sila, pod okupacijom i brutalnom silom, marionetske i nelegitimno, protivustavno i protivzakonito izabrane Podgoričke skupštine (26. 11. 1918) od strane Kraljevine Srbije izglasana je brutalna odluka o bezuslovnom prisajedinjenju države Kraljevine Crne Gore državi Kraljevini Srbiji, koja će se (Crna Gora) bez političke, nacionalne i državne atribucije utopiti u oktroisanu Kraljevinu SHS, kao aneksirana i okupirana teritorija, sa geografskim i provincijskim atributima. Analogijom tog historijskog događaja što je ostavio tragične posljedice na crnogorski narod, njegov nacionalni i kulturni identitet, ponovo se ostvarilo i vaskrslo u ratnom referendumu tokom marta 1992, kada je Crna Gora, nakon raspada SFRJ inkorporirana u neprirodnu i hegemonističku državu sa nominalnim nazivom SR Jugoslavija, a suštinskim izrazom bića Velike Srbije, u kojoj je Srbija kao oblik geografske i narodne dominacije i majorizacije ostvarila hegemonističku negaciju članice Crne Gore, tobože kao ravnopravnih činilaca države SRJ (čitaj: Velika Srbija) u kome je Crna Gora bila svedena na pokrajinsku autonomiju bez ikakvih državno-pravnih atribucija koje su ustavno-pravno povjerene kao isključiva nadležnost SRJ – faktički Srbije. Zbog toga je pravo crnogorskog naroda da obnovi svoju državnu nezavisnost na referendumu 21. 05. 2006. bilo izraz prava na samoopredjeljenje crnogorskih građana, crnogorskog naroda i svih drugih naroda i etničkih zajednica da odrede sudbinski put u svoju političku budućnost, što je jedan od najvećih događaja u crnogorskoj istoriji.

Versajski mirovni principi, nakon završetka Prvog svjetskog rata (Pariz, 1919) promovišu pravo na samoopredjeljenje naroda kao međunarodno-pravni princip.

Kod pojma prava na samoopredjeljenje naroda, sporan je sam pojam naroda, kao zajednice pojedinaca i građana, u smislu titulara ovog subjektivnog prava. Po jednom gledištu (političko-demokratsko) narod je skup svih pojedinaca koji žive unutar granica jedne države, neovisno od etničkog, nacionalnog, vjerskog, rasnog ili socijalnog porijekla. Po drugom gledištu (etno-nacionalno) narod je skup svih pojedinaca koji imaju zajedničko ili srodno etničko porijeklo, tradiciju, jezik, kulturu, religiju, i koji žive u jednoj državi.

Badinterova arbitražna komisija (Konferencija o sukcesiji SFRJ, 1991) pravo na samoopredjeljenje priznaje narodima kao skupu pojedinaca unutar granica pojedinih federalnih jedinica, koji imaju zajedničke interese života. Takođe, titular obaveze na poštovanje ovog prava nije određen, ali svakako sama državna sila ima dominaciju i vlast nad određenom zajednicom građana koje vežu zajednički interesi života, a koja je lišena temeljnih prava individualne i kolektivne prirode od strane nosilaca državne moći.

Secesija (otcjepljenje), kao vid stvaranja nezavisne države je vrlo kompleksna i mora se sagledavati ne samo sa aspekta prava države na teritorijalni integritet, nego i sa aspekta istorijskih, ekonomskih, političkih, kulturnih i vojnih ciljeva i položaja naroda u djelovima koji se žele proglasiti otcijepljenim radi sticanja nezavisnosti ili se priključiti matici druge nezavisne države sa određenim statusnim položajem u novom državnom subjektu.

Pravo na teritorijalni integritet nije apsolutno pravo. Teritorijalna suverenost je relativno pravo i zavisi od konstelacije ukupnih društvenih odnosa na unutrašnjem i međunarodnom planu. Unutar tog prava, pravo na samoopredjeljenje treba posmatrati kao temeljno (fundamentalno i osnovno) ljudsko pravo, individualne i kolektivne pravne naravi, prava naroda i manjinskih etničkih zajednica, ali i pravo

građana, da upravljaju sami sobom i sopstvenom sudbinom i položajem, a pod svojom slobodno izabranom vladom.

Domorodački i plemenski narodi imaju pravo na samoopredjeljenje shodno Konvenciji MORa (ILO), broj 169 o domorodačkim i plemenskim narodima (27. 06. 1985), bilo u vidu autonomije ili samouprave unutar postojeće nezavisne države, bilo sa pravom sa punim vidom supstancijalnosti ovog ljudskog prava u obliku stvaranja posebne nezavisne države.

Države moraju da zaštite fizički, moralni integritet, tradiciju, način života, kulturni identitet, jezik, vjeru, religiju i društvene ustanove, te omoguće učešće u odlučivanju u pitanjima od značaja za opstanak takvih narodnih zajednica i njihovog kulturološkog identiteta. Opcija ovih mogućih oblika samoopredjeljenja isključivo je pravo tih manjinskih, etničkih ili plemenskih zajednica da na legitiman način, mirnim i demokratskim putem (plebiscit, referendum) bez uticaja spoljnih činilaca i ratnih truba opredijele svoju budućnost. Volja je naroda (*authoritas*) osnova svake političke legitimacije organizacije narodnih zajednica pri čemu razina ograničenja ovog prava u unutrašnjem poretku država putem mogućih determinacija fiskalne, ekonomske, privredne i prostorne potencijalnosti su, kao *conditio sine qua non*, bez ikakvog značaja i stoje sa ovim fundamentalnim pravom u protivrječnosti kao *contradictio in adjecto*.

Posebnu legitimaciju za ostvarenje prava na samoopredjeljenje putem posebne i nezavisne države stiču one narodne zajednice ili zajednice građana – demos ili etnos, nad kojima je ostvareno nasilje putem etničkog čišćenja, mizantropije, etnofobije i vojne sile ili u diskriminaciji, u njihovom društveno-ekonomskom, pravno-političkom i kulturnom položaju, ili se nad njima sprovodi politika aparthejda, sistematskog kršenja ljudskih prava, različitih vidova genocida ili se nad njima vrši zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin. Takve zajednice nemaju samo juristički i pravno-politički osnov za svoje pravo na samoodređenje, nego i moralni titulus, što ga određuju zakoni čovječnosti.

Smatramo, da pravo na samoopredjeljenje, kao kolektivno i individualno pravo njihovih nosilaca – titulara prava, iako ne apsolutno i isključivo, je primarno, dominantno, superiorno, i supremativno pravo u odnosu na pravo teritorijalnog suvereniteta država i kao takvo, *erga omnes*, ima međunarodno pravno dejstvo, pod uslovima: 1. da se to pravo ostvaruje mirnim putem (*inter arma silent lege* – dok oružje govori zakoni ćute) bez intervencije spoljnih činilaca vojne i svake druge oružane sile spoljnog ili unutrašnjeg karaktera, te u stanju odsustva rata i ratnih dejstava, i pravnih aspekata i implikacija ratne okupacije ili invazije, 2. da se ekspresija – pojavni vid izražavanja pravnog fenomena ovog ljudskog prava ostvaruje na legitiman način slobodno izraženom voljom, putem referenduma ili plebiscita, čime se ostvaruje legitimnost političkih ciljeva međunarodnog i unutrašnjeg prava koji treba da počivaju na legalitetu metoda ostvarenja političke fizionomije ovog novog državnog ili samoupravnog oblika. Visoki izraz u stepenu iskazane autonomije političke volje socijalibiliteta – narodne, etničke ili građanske zajednice koja bi emanierala opredjeljenom, kvalifikovanom većinom izbornog prava onih koji po unutrašnjem pravu ispunjavaju uslove za takav oblik izjašnjenja; 3. Ovo se pravo ne može smatrati potrošenim i iscrpljenim, jer je ono „kolektivno prirodno pravo naroda“ (dr N. Vučinić, *Osnovi ljudskih prava i sloboda*, 2001, str. 163), 4. Odsustvo svake vrste diskriminacije u novom autonomnom, samoupravnom ili nezavisnom državnom obliku; 5. Jednakost i ravnopravnost u ostvarivanju i zaštiti prava svih građana i afirmacija unapređenje prava na afirmativnu akciju.

Priznanje država kao izraz prava na samoodređenje

Međunarodno priznanje novog državnog subjekta u međunarodnoj zajednici, kao postfenomenološki akt prava na samoopredjeljenje (*de facto*, *de iure*, uslovno, bezuslovno, pojedinačno, kolektivno, deklarativno, konstitutivno) stvar je

suvereniteta svake pojedine države i njenih unutrašnjih i međunarodnih političko-pravnih ciljeva, zbog čega priznanje države ima samo deklarativni značaj i samo po sebi, ne konstituiše državu (dr D. Tirk).

Korelacija prava na teritorijalni suverenitet i prava na samoopredjeljenje obiluje kompleksom mnogih protivrječnosti i mora se sagledavati i ocjenjivati ali i interpretirati u korelaciji sa suštinskim ciljevima prava naroda da izabere sopstveni put u svoju budućnost, kako bi mogao da poveća opšti kvalitet svog ekonomskog, privrednog, kulturnog, i prosvjetiteljskog položaja kako na unutrašnjem tako i međunarodnom planu, što je izraz međunarodnog javnog prava da narodi slobodno raspolazu svojim bogatstvom kao ekonomski samoopredjeljenjem, a osobito pravom titulara na samoopredjeljenje da odredi svoju političku budućnost u organizaciji država u međunarodnoj zajednici putem prava na poštovanje drugoga i nemiješanja u unutrašnje odnose – prava na miroljubivu koegzistenciju.

Spoljašni fenomeni prava na samoopredjeljenje i dominacija državnog suverenteta neće ili će manje biti izraženi i biti postavljani u zajednicama uređenim na načelima podijeljene i kontrolisane vlasti, sa velikim stepenom decentralizacije u sistemu društvenog upravljanja, privrednom autonomijom, potpunim kapacitetima lokalne samouprave, ekonomskim i socijalnim blagostanjem i sigurnošću, vladavinom pravednog prava u njegovom stvaranju u primjeni, zaštiti prava manjinskih naroda, principom afirmativne akcije, plurilingvizmom i slobodom od straha, no bez obzira na ispunjenost ovih uslova pravo na samoodređenje na unutrašnjem i spoljnjem planu kao i pravo na sve vidove lokalne samouprave je ljudsko pravo, jer državu obrazuju građani, a država ne stvara građane zbog čega se pravo na unutrašnju samoupravu i autonomiju ne može ograničavati na bilo koji način, jer bi se pravo na samoodređenje moglo pretvoriti u sopstvenu negaciju.

Prolegomena de constitutione ferenda

Crnogorska istorijsko-pravna tradicija ukazuje na bogatstvo fenomena i različitih oblika decentralizacije crnogorskog društva sve od dukljanske pravne civilizacije, preko Zakonika Ivana Crnojevića do 1914. a potom od 1945. do 1989. kada je Crna Gora doživjela svoj ekonomski i socijalni preporod, zbog čega treba težiti fenomenološkim oblicima afirmacije svih oblika samouprave u političkom i privrednom životu crnogorskog društva, o čemu je autor ovog eseja, u našoj pravnoj i publicističkoj periodici napisao niz pravnih i socioloških oglada.

Literatura:

1. Prof. dr Branislav Janković, *Međunarodno javno pravo*, 1970.
2. Prof. dr Nebojša Vučinić, *Osnovi ljudskih prava i sloboda*, 2001.
3. Prof. dr Nebojša Vučinić, *Pravo naroda na samoopredjeljenje*, Pravni zbornik, I-II/1994.
4. Prof. dr Smilja Avramov, prof. dr M. Kreća, *Međunarodno javno pravo*, 1982.
5. Prof. dr Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo I-III*, 1958.
6. Prof. dr J. Andrassy, *Međunarodno pravo*, 1961.
7. dr Liszt, *Međunarodno pravo*, 1904.
8. Prof. dr Magarašević, *Osnovi međunarodnog prava*, 1965.
9. Prof. dr M. Dojković, *Međunarodno javno pravo*, 1957.
10. Singer, *International Law*, Chicago, 1918.
11. Vestarke, *Traite de troite international*, London, 1924.
12. dr K. Obradović, dr M. Paunović, *Pravo ljudskih prava*, 1996.
13. dr V. Dimitrijević, *Izvori međunarodnog prava o ljudskim pravima*, JRMP, I-III/1995.
14. dr M. Matulović, *Uvod u teoriju ljudskih prava*, 1996.
15. dr T. Burgenthal, *Međunarodna ljudska prava*, 1997.